

JAROSLAV ŠIDAK, Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, izd. Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, Rasprave i članci 2, Zagreb 1973, str. 401.

Samo stručnjaci, povjesničari dosad su poznavali brojne rasprave Jaroslava Šidaka iz hrvatske povijesti 19. stoljeća jer su uglavnom bile objavljene u različitim znanstvenim časopisima koje publika, zainteresirana za historiju, rijetko čita. Zato treba pozdraviti novo izdanje Instituta za hrvatsku povijest koje obuhvaća niz Šidakovih rasprava iz povijesti 19. stoljeća i omogućava cjelovit pogled na njegove rezultate s izuzetkom monografija o godini 1848. koje će biti objavljene u posebnoj svesku.¹

Knjiga se odlikuje bogatstvom fenomena kojima se bavi, širinom znanstvenog pristupa pojavama, potpunom odsutnošću bijelo-crnih shema, koje naša javnost često očekuje od historiografije. Šidak nastoji spoznati prošli život u njegovim vlastitim povijesnim okvirima. On savjesno uzima u obzir uvjete i poteškoće pri donošenju političkih odluka. Zato su političari čiju djelatnost istražuje žive, protivrječne ličnosti, koje se hvataju ukoštac s izuzetno teškim prilikama što ih građanskoj politici nameće položaj hrvatskog naroda pod dvostrukim gospodstvom mađarskih i austrijsko-njemačkih vladajućih klasa, a ne blijedi, shematizirani likovi koji se mehanički kreću prema predodžbama i željama suvremenika historičara. Nije slučajno što je važnost te knjige i u ispravljanju grešaka nekih historičara, koji su, pod dojmom vlastitoga političkog trenutka, anahronistički prikazali djelatnost političara u 19. stoljeću ili su površnom ili nikakvom kritikom izvora stvarali brzoplete, pogrešne zaključke. Valja istaknuti i autorovu pažljivu interpretaciju literature, koja predstavlja posebnu vrijednost te knjige, jer umnogome dopunjuje čitaočevu spoznaju o prošlim pojavama.

Rasprave su podijeljene na četiri grupe. Riječ je prije svega o pregledima razvoja hrvatske politike i hrvatskih nacionalnih ideja, posebno jugoslavenske, do I svjetskog rata. Zatim slijede prilozi koji objašnjavaju osnovne probleme u vezi s ilirskim pokretom. U treću su grupu uvrštene rasprave koje se bave djelatnošću

¹U knjizi je objavljeno osamnaest rasprava koje su, osim triju, nastale od 1960. do 1972. Među njima prilog o Stjepanu Radiću potječe još iz 1940. Za ovo izdanje autor nije mijenjao tekst rasprava ali je u bilješkama upozorio na novije radove koji su izašli nakon prvog objavljivanja priloga skupljenih u toj zbirci. Naslovi rasprava su ovi: I Hrvatsko pitanje u Habsburškoj morahiji, Prilog razvoju jugoslavenske ideje do I svjetskog rata, Jugoslavenska ideja u hrvatskoj politici do I svjetskog rata; II Odjeci Francuske revolucije i vladanje Napoleona I u hrvatskim zemljama, Hrvatski preporod – ideje i problemi, Jugoslavenska ideja u Ilirskom pokretu, Stranački odnosi u Hrvatskoj prije 1848, O uredniku i značenju ilirskog »Branislava«, Hôtel Lambert i Hrvati; III Hrvatski preporodni pokret i grof Janko Drašković, »Tajna politika« Lj. Gaja i postanak njegovih »memoranduma« knezu Metternichu 1846–47; Politička djelatnost Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Ivan Mažuranić kao političar; IV Autobiografski spisi Janeza Trdine kao izvor za hrvatsku povijest, Hrvatska politika u 60-im godinama XIX st. do hrvatsko-ugarske nagodbe (1868), Eugen Kvaternik u historiografiji, Značenje Rakovičke bune u austrijskoj politici 1871, Idejno sazrijevanje Stjepana Radića.

nekih važnih političkih ličnosti i općim problemima razdoblja koji određuju ideje i odluke tih ličnosti. Naposljetku, u četvrtoj grupi, nalazimo rasprave različita značaja koje se odnose na hrvatsku politiku nakon 1848.

Ovoj je ocjeni svrha da upozori na najvažnije Šidakove rezultate. Zato ću najprije navesti osnovne autorove zaključke koji proizlaze iz jednog dijela priloga, a zatim obratiti pažnju na neke pojedinosti koje dopunjuju pogled na cjelinu.

Mislim da je Šidakov najznatniji rezultat u toj knjizi rješavanje problema zašto se jugoslavenska ideja pojavila upravo u Hrvata, i dugo vremena uglavnom samo u njih, i kako se hrvatska politika kretala u spletu odnosa između hrvatske i jugoslavenske ideje, koje su predstavljale dvije komponente jedne cjeline.

Autor je, prije svega, objasnio zašto je slavenska ideja, koja se nije obazirala na religiozne granice, nastala upravo u hrvatskoj katoličkoj sredini. Jezična raznolikost u Hrvata, koja je toliko odudarala od homogenog štokavsko-srpskog i kajkavsko-slovenskog područja, bila je podloga za mogućnost slavenskog osjećaja na temelju jezične srodnosti. Pri tom je univerzalizam katoličke crkve u vrijeme protivreformacije dopuštao »da se vjera, na neki način podredi osjećanju etničkog jedinstva«.² Srpska sredina, u kojoj je nosilac državne tradicije i srpskog imena bila pravoslavna crkva, nije zato imala uvjete da prevladava konfesionalne granice i prihvati slavensku ideju. Nije to bilo moguće ni u Slovenaca. Primož Trubar, doduše, želio je objaviti evanđelje stanovništvu cijeloga južnoslavenskog područja, ali je ipak svojim prijevodom evanđelja dao jedinstveni književni jezik i ime samo slovenskom narodu.

Pisac upozorava da je za slavensku, odnosno jugoslavensku ideju, koja obuhvaća stanovništvo bez razlike konfesija, važno to što su se samo na hrvatskom području sačuvala neka obilježja državnosti uz koju je bilo vezano hrvatsko ime. Zato nije postojala povijesna potreba da se ono održi poistovjećivanjem s katoličkom religijom. U takvoj se sredini mogao pojaviti Pavao Ritter-Vitezović. On je objavio misao o ujedinjenju južnoslavenskih zemalja pod hrvatskim imenom koje je smatrao samo sinonimom za slavensko i ilirsko ime, tj. u neku ruku »prezimenom«, jer nije brisalo srpsko ni bilo koje drugo ime. Vitezovićevo »osnovna misao o nacionalnom jedinstvu svih Južnih Slavena, oslobođena svake religiozne oznake«³ snažno je utjecala na ilirsku ideju, a kasnije i na veliko-hrvatsku pravašku ideju, koje su obje, na različite načine, težile za nacionalnim jedinstvom Južnih Slavena. No dok je pravaška nacionalna ideologija bila ekskluzivna, pa je htjela nametnuti Južnim Slavenima svih triju vjera (osim Bugara) ime i obilježja samo hrvatskog naroda, dotle je za ilirski pokret bila bitna misao »o potpunoj ravnopravnosti južnoslavenskih naroda i njihovih imena«.⁴ Tu posljednju tezu Šidak je posebno razradio u svojim raspravama, dokazujući da se ona odnosi ne samo na ilirsku nego i na kasniju Strossmayerovu jugoslavensku ideju.

Autor prati razvoj jugoslavenske ideje u 19. stoljeću od njenih početnih pretpostavki »o jezičnom, tj. o etničkom jedinstvu« koje su obuhvaćale zametak misli »nacionalnog jedinstva, jedne jedinstvene nacije, bilo to pod kojim god imenom«.⁵ Te su ideje morale doći u sukob s dugotrajnim historijskim procesom »u kojem su se oblikovale različite nacionalne baštine i svijesti«. Stoga se ideja

² J. Šidak, Studije, 46.

³ Isto, 47.

⁴ Isto, 74.

⁵ Isto, 45.

jugoslavenstva nakon teškog iskustva morala osloboditi svoje »filološke pretpostavke« i pomiriti se s postojanjem više srodnih naroda »kojima vlastiti nacionalni opstanak nužno nameće potrebu jedne političke zajednice, dovoljno široke da svakom od njih osigura maksimum uvjeta za samostalan nacionalni razvitak«. Šidak je najpodrobnije razradio ilirsku varijantu jugoslavenske ideje. Autor vidi glavna postignuća ilirskog pokreta u stvaranju »čvrste jezgre, oko koje se zatim postepeno okupljao sav hrvatski narod«, i u misli »o potrebi ravnopravne zajednice južnoslavenskih naroda, koja je utisnula osebujan biljeg« daljnjem razvoju hrvatskog naroda.⁷ U okviru te osnovne koncepcije obraća posebnu pažnju odgovoru na veliko pitanje zašto je hrvatski narodni preporod počeo pod ilirskim a ne pod hrvatskim imenom, pitanje koje još i danas pobuđuje različite traume u pojedinaца. S time u vezi Šidak je također upozorio na sklad između »slovnog ilirizma« i »političkog kroatizma« kao dviju komponenata jedne cjeline i na problem odnosa srpskih i slovenskih pisaca prema ilirizmu.

Misao ilirske narodnosti, tj. južnoslavenske nacionalne svijesti, nije u Hrvata nastala samo u okviru vizije o jedinstvu svih Slavena, a posebno južnih, koja je mogla mobilizirati nacionalne preporode malih slavenskih naroda da se afirmiraju prevladavanjem osjećaja slabosti i izoliranosti. Ilirska je ideja imala duboke korijene u stoljetnom razvoju hrvatske sredine: u političkoj razbijenosti hrvatskih zemalja koja je stvorila pokrajinski partikularizam i jake regionalne svijesti, u jezičnim razlikama koje su kočile stvaranje jedinstvenog književnog jezika, u gubitku cjelovitosti hrvatskoga etničkog teritorija nakon seoba srpskog življa s vlastitom društvenom i kulturnom predajom te vjerom koja se razlikovala od tradicije hrvatskog pučanstva. Hrvatsko ime bilo je u upotrebi više kao ime jezika nego naroda i posebno vezano uz državnu tradiciju koje je nosilac bilo hrvatsko-kajkavsko plemstvo. Iako je ta predaja obuhvaćala cijelu »Trojedinicu« i Bosnu i Hercegovinu, »horvatsko« je ime dobilo određeno pokrajinsko obilježje i označavalo kajkavsko narječje. Autor pokazuje kako je taj povijesni razvoj nametnuo ilirsko, a ne hrvatsko, ime u toku prve faze procesa nacionalne integracije hrvatskog naroda. Ilirsko ime upotrebljavalo se od razdoblja humanizma u književnosti i u upravi, a obuhvaćalo je cijeli teritorij Južnih Slavena ili pojedine njihove dijelove. Ono je zato bilo najpogodnije da nadvlada pokrajinsku i jezičnu rasjepkanost hrvatskog naroda, a ujedno i da premosti raznolikosti južnoslavenskog teritorija.

S obzirom na ranije interpretacije, koje su dijelile hrvatski narodni preporod od ilirskog pokreta, Šidak je uvjerljivo dokazao da se Gajeva upotreba ilirskog imena u vezi s hrvatskim i jugoslavenskim područjem temeljila na kontinuitetu stoljetne prakse. Iz autorove se interpretacije jasno razabire da se ilirizam, kao hrvatski narodni preporod, rađa iz dviju komponenata koje se spajaju u čvrstu cjelinu: iz hrvatske kulturne i državne baštine te iz ideje o slavenskoj zajednici. Ilirskoj fazi hrvatske nacionalne integracije politički okvir nameće ofenziva mađarskog nacionalizma s tendencijom brisanja individualnosti hrvatskog naroda. U toj je situaciji ilirsko ime, vezano uz uvjerenje da su Južni Slaveni autohtono stanovništvo na Balkanu, jedino moglo pružiti snagu za otpor protiv mađarizacije i mobilizirati za obranu tako rastrganu sredinu kao što je tada bila hrvatska.

⁶ Isto, 45.

⁷ Isto, 105.

U tim uvjetima, a »na podlozi smjene dvaju društvenih sistema«, jugoslavenska je ideja pod ilirskim imenom postala »historijski nužnom i neizbježnom«. »Samo je ona, svojom širinom i trpeljivošću prema svemu historijski baštinjenom, omogućila kajkavskom dijelu Hrvata, koji su, po svom plemstvu, već više stoljeća bili nosioci hrvatske državnosti i uz to političko središte za okupljanje hrvatskih zemalja da se odrekne svoje jezične tradicije i prikloni ilirskoj štokavštini, svojstvenoj i srpskom narodu, a svoje 'genetičko' ime podredi jednom zajedničkom neutralnom imenu.«⁸

Autor se suprotstavlja shvaćanju da je ilirizam tek jedna faza hrvatskoga narodnog preporoda, da postoji neki posebni Gajev ilirizam, tj. da je jugoslavenska ideja samo prolazna, čak i štetna pojava. On isto tako odbacuje suprotno gledište koje apsolutizira jugoslavensku ideju a napora za jedinstvo i samostalnost hrvatskih zemalja ne obraća pažnju ili ga, štoviše, povezuje isključivo s konzervativnim težnjama hrvatskog plemstva. Nasuprot tim mišljenjima Šidak ocjenjuje »ilirizam«, tj. kulturnu komponentu narodnog preporoda, i »kroatizam«, tj. političku borbu za samostalnost Hrvatske (a te su pojmove upotrebljavali sami ilirci), kao nedjeljivu cjelinu. On ističe »uzajamni sklad između tih dviju komponenata koje su u ideologiji preporodnog pokreta trajno postojale i međusobno se uvjetovale«.⁹

»Kroatizam« iliraca obuhvaća težnju i djelatnost za učvršćenje hrvatske državnosti u sklopu zemalja »krune Sv. Stjepana«, a ne prelazi okvir »Trojednice« koju je iz historijske tradicije tek trebalo stvoriti kao realnost. Kulturna ideja »ilirske narodnosti« nosila je doduše u sebi jezgru prerastanja na političko područje kao viziju budućnosti, a već je »tajna politika« Ljudevita Gaja vidjela i cilj ilirskog pokreta u ujedinjenju sa Srbijom. No tendencija »slovstvene« ilirske ideje da na temelju jedinstvenoga književnog jezika stvori zajedničku kulturu za sve Južne Slavene, a, prema tome, u krajnjoj liniji, i jednu naciju bila je suprotna procesu razvoja više nacija na južnoslavenskom području što se odrazilo, uz ostalo, i u odbacivanju ilirizma od srpskih i slovenskih predstavnika. Kad je ilirski pokret izvršio svoju historijsku ulogu u prvoj fazi procesa integracije hrvatskog naroda, ilirsko ime bilo je nužno napušteno te zamijenjeno hrvatskim i jugoslavenskim.

Šidakova analiza »ilirizma« i »kroatizma« nije samo bitna za razumijevanje ilirskog pokreta. Ona omogućava spoznaju značaja kasnije jugoslavenske ideologije u Hrvata koja je u raznim varijantama sastavljena od tih dviju prvobitnih komponenata. Autorova interpretacija prema tome odbacuje i danas dosta česte predodžbe (koje imaju različit značaj u srpskoj i hrvatskoj sredini) da jugoslavenska ideja tobože briše hrvatsku nacionalnu individualnost. Zato je autor posebno istaknuo da ilirci doduše nisu bili posve načistu sa strukturom južnoslavenskih naroda, ali su odlučno izdvojili tri »genetička« ili »rodoslovna« imena: hrvatsko, srpsko i slovensko, smatrajući da se ni jedno od njih ne može nametnuti cijelom južnoslavenskom području, kojem zato pripada samo zajedničko neutralno ilirsko »prezime«. Šidak je upozorio da je ilirsko ime bilo u upotrebi i na srpskom području (npr. u nazivu dvorskih oblasti koje su upravljale crkvenom autonomijom Srba u Ugarskoj) ali je ondje bilo usko vezano s pravoslavljem i srpstvom pa nije moglo dati poticaj jugoslavenskoj ideji, pogotovu nakon stvaranja srpske države. Srpsko je nacionalno ime u vrijeme

⁸ Isto, 49.

⁹ Isto, 108.

ilirizma već imalo tako čvrstu podlogu da su srpski predstavnici suprotstavili ilirskom »prezimumu« »jedno od triju genetičkih imena — srpsko« i time odbacili središnju točku ilirizma: »misao potpune ravnopravnosti među pojedinim čestima južnog Slavenstva«. ¹⁰

Šidak je dalje objasnio da »ideja okupljanja Južnih Slavena nije zamrla s ilirskim imenom niti s idejom o zajedničkom književnom jeziku za sve njih. Ona se oslobodila nekih unitarističkih elemenata koji su u ilirskoj ideji, kao nacionalnoj, nesumnjivo postojali i polazeći od spoznaje o egzistenciji posebnih nacionalnih imena i, u daljoj konsekvenci, također posebnih južnoslavenskih nacija, ona je nastavila da se, s više ili manje domišljenosti, razvija kao misao o njihovoj političkoj zajednici izgrađenoj na temeljima nacionalne federacije«. ¹¹ To je gledište Šidak konkretizirao u obradi jugoslavenske ideje iliraca god. 1848, te Narodne stranke Račkoga i Strossmayera u njenim stavovima i stvarnim odnosima prema Srbima u Hrvatskoj i Srbiji i njenoj težnji prema stvaranju jugoslavenske federalističke državne zajednice. Uz to je autor upozorio da je pravaštvo, unatoč svojim »pogubnim shvaćanjima« negacije srpske nacije i poistovjećivanja srpskog imena s pojmom ropstva, predstavljalo jednu »neizbježnu fazu u oblikovanju moderne nacionalne svijesti u Hrvata. Tek se s njime stavila prvenstveno srpskoj a zatim i slovenskoj nacionalnoj svijesti uz bok takva do kraja izgrađena hrvatska svijest«. ¹²

Osim interpretacije osnovne razvojne linije ilirske ideje, Šidak je u svojim raspravama raščistio niz pojedinosti u ilirskom pokretu, koje su dosada bile pogrešno ili nepotpuno prikazane, a važne su kao činjenična podloga za obuhvaćanje cjelovite problematike. Upozorio je kako je pogrešna pretpostavka da je Napoleonova vladavina u hrvatskim zemljama utjecala na pojavu ilirskog pokreta koji je imao znatno dublje povijesno korijenje. Utvrdio je da prije god. 1841. nije bilo političkih stranaka i odbacio mišljenje o tobožnjoj konzervativnoj stranci pored »hrvatsko-ugarske« te »narodne« ili »ilirske«. Upozorio je da su ilirci od početka povezivali jezično-narodne i državnopravne težnje i da u tom pogledu nije bilo promjena nakon zabrane ilirskog imena. Objasnio je problem približavanja Narodne stranke i mađarskih konzervativaca nakon god. 1845. i suprotnosti unutar Narodne stranke koje su dovele do pokušaja osnivanja »napredne« stranke. Obrađujući pitanje uređivanja i značenja periodičkog letka »Branislav«, koji je zbog cenzure 1844/45. izlazio u Beogradu, pisac je objasnio politički položaj u razdoblju od zabrane ilirskog imena 1843. do njegova ponovna odobrenja samo u književnosti 1845, odredio stvarni udio Bogoslava Šuleka i Pavla Čavlovića u uređivanju i izdavanju »Branislava« te značenje toga letka za političku djelatnost Narodne stranke uoči Sabora 1845. Autor se također pozabavio zanimljivom epizodom odnosa poljske emigracije na čelu s knezom Adamom Czartoryskim prema ilirskom pokretu i tom prilikom prvi upozorio na velikosrpski značaj Garašaninova »Načertanija«.

U trećoj grupi rasprava riječ je o djelatnosti pojedinih političara. Na prvom mjestu autor objašnjava ulogu Janka Draškovića u ilirskom pokretu. Posebnu pažnju obratio je analizi Draškovićeve »Disertacije« koju je dosadašnja literatura prikazivala u bijelo-crnoj verziji, u rasponu od tobože demokratskog programa do isključivo feudalne koncepcije. Šidak joj vraća njene realne dimenzije

¹⁰ Isto, 104.

¹¹ Isto, 69.

¹² Isto, 54.

i utvrđuje da ona, doduše, ne izlazi iz okvira misli »o nekoj humanizaciji društvenih odnosa« unutar feudalnog sistema ali ga ipak probija ilirskom jezično-etničkom idejom i ekonomskim shvaćanjima koji nužno vode prema kapitalizmu. S obzirom na raspravu o tome tko je imao prvenstvo u ilirskom pokretu — Drašković ili Gaj — autor je utvrdio uloge i značenje obojice u tom pogledu.

U dosadašnjoj se literaturi vodila duga polemika o problemu Gajeva odnosa prema Rusiji 1830—40. i njegovih posjeta Srbiji 1846—47. Riječ nije bila samo o utvrđivanju nekih epizoda iz Gajeva života ili o ocjeni njegova moralnog lika (bio je optužen i kao Metternichov agent) nego o interpretaciji »njegove cjelokupne djelatnosti i njezinu značenju u ilirskom pokretu«. ¹³ U svojoj raspravi o »tajnoj politici« Gajevoj i o nastanku njegovih predstavlki knezu Metternichu 1846—47. Šidak je, upotrijeбивši uz ostale izvore i dva neiskorištena rukopisa iz Gajeve ostavštine, koja su potekla od poljskog agenta T. Zacha u Beogradu, ustanovio da je Gaj iz vlastite pobude, a ne kao špijun, putovao u Rusiju i Srbiju i da je doista smatrao da bi ćirilsko pismo, kao pravo slavensko, trebalo da postane »ilirski« alfabet. Autor je dokazao da Gaj nije obavljao agentske poslove za austrijsku vladu i da je njegov i Zachov cilj bio želja da utječu na austrijsku vladu kako bi usvojila povoljno gledište prema Srbiji i ilirskom pokretu.

U ovom izdanju Šidak objavljuje i raspravu o političkoj djelatnosti Ivana Kukuljevića koju svakako treba dopuniti njegovom ocjenom Kukuljevića kao historičara. ¹⁴ Autor nam predstavlja Kukuljevića kao energična liberalnog političara, čije se plemićko porijeklo odrazilo, uz ostalo, na njegovim društvenim stavovima, kao čovjeka koji je sve do austro-ugarske nagodbe bitno utjecao na političke odluke. Šidak prati njegovu djelatnost i razvoj njegova idejnog lika, upozoravajući također na one teške političke situacije koje su u Kukuljevića ponekad sprečavale sklad između teorije i prakse. Autor dokazuje da je Kukuljević cijelog života ostao vjeran ilirskoj ideji i da je, kada je na temeljima ilirizma nastajala jugoslavenska ideja, isticao u njenu okviru individualnost hrvatskog naroda. Šidakovim posredstvom pratimo tri faze Kukuljevićeve političke djelatnosti koje se poklapaju s općenitim političkim razdobljima. Riječ je najprije o ilirskoj dionici do 1850, zatim o razdoblju do nagodbe 1868. i naposljetku o postnagodbenoj fazi koja završava Kukuljevićevom smrću 1889. (dočekao ju je kao član Strossmayerove Neodvisne narodne stranke).

Posebno mjesto u knjizi zauzima rasprava o Ivanu Mažuraniću kao političaru. Mažuranić je, naime, postao jedna od glavnih žrtava sklonosti naše javnosti da povijesne ličnosti pretvori u papirnatu, jednoznačnu, bijelu ili crne likove. Zato se pjesnik Mažuranić odvajao od političara »reakcionara« kojemu se u najboljem slučaju priznavala pozitivna djelatnost samo oko god. 1848. Pod Šidakovim perom Mažuranić nam se predstavlja kao nekomunikativni, povučeni čovjek ali zato državnik s izrazitim smislom za ocjenu potreba građanske politike u pojedinim etapama, jednom riječju kao praktični, dalekovidni građanski političar koji je u određenim situacijama najbolje znao formulirati potrebni politički smjer i podmetnuti leđa radi postignuća barem skromnih okvira za funkcioniranje politike u interesu hrvatskog građanstva. Mažuranićeva djelatnost obuhvaća tri vrlo različite etape (1848; razdoblje Bachova apsolutizma i 60-e godine, te doba

¹³ Isto, 199.

¹⁴ Ivan Kukuljević — osnivač moderne hrvatske historiografije, *Historijski zbornik*, XXV—XXVI, 1972—73.

njegova banovanja 70-ih godina) koje, prema Šidaku, povezuje njegova djelatnost kao građanskog liberala i ista osnovna miaso: »da se Hrvatskoj izvojuje i osigura onaj položaj koji ona, u realnom odnosu političkih snaga, može u svakoj od tih etapa doista postići«. ¹⁵

U četvrtoj grupi rasprava valja, uz ocjenu autobiografskih spisa Janeza Trdine kao izvora za razdoblje Bachova apsolutizma u Hrvatskoj, te sažete obrade osnovnih podataka hrvatske politike u 60-im godinama 19. stoljeća do Nagodbe (unutar koje je posebno istaknuto realistično političko gledište toliko omražene Narodne samostalne stranke), spomenuti prikaz historiografije o Eugenu Kvaterniku. Taj prilog ima ista obilježja kao i Šidakovi prikazi historiografije o uroti Zrinskog i Frankopana, seljačkoj buni 1973, Jurju Križaniću i Ljudevitu Gaju. ¹⁶

Taj prilog ne pobuđuje samo interes kod onog čitaoca koji želi znati što je sve pisano o Kvaterniku. Iz autorove pažljive kritičke ocjene literature izrastaju naime osnovni problemi u vezi s Kvaternikovom ličnošću, idejama i djelatnosti. Zato čovjek može iz tog historiografskog prikaza saznati više o samom Kvaterniku nego iz mnogih članaka koji su posvećeni njegovoj djelatnosti.

Uz taj prilog valja spomenuti raspravu o značenju Rakovičke bune u austrijskoj politici 1871. U njoj je Šidak objasnio osnovna pitanja u vezi s neuspjehom federalističkih tendencija ministra Hohenwarta i njegova pokušaja nagodbe s Česima i utvrdio da Rakovički ustanak nije imao utjecaja na taj ishod što su inače pretpostavljali neki suvremenici i dosadašnja historiografija.

Posljednja rasprava u zbirci nosi naslov »Idejno sazrijevanje Stjepana Radića«. Istaknuvši u općim crtama strukturu hrvatskog društva na temelju koje je izrasla mlada generacija Stjepana Radića, autor je pokazao kako je Stjepanova ideologija uz to nastajala pod utjecajem pogleda njegova brata Antuna, u okviru »narodnjačke« tradicije, i na idejnoj baštini Masarykovoju, iako je Radić kasnije bio prema Masaryku kritički raspoložen. Radićevu obranu ruskog carizma za revolucije 1905. Šidak je prikazao kao cjelovit dio njegova ideološkog sustava koji je izrastao iz težnje »za jasnim narodno-političkim programom koji bi se doma opro na organizirane energije širokih slojeva i najužu suradnju s ostalim Južnim Slavenima, a vani se oslonio na austrijske Slavene i podunavsku federaciju, i napokon — na moćnu Rusiju«. ¹⁷

Osnovni problemi, koje razrađuju pojedini prilozi, mogu se u sažetom obliku upoznati u uvodnoj raspravi: »Hrvatsko pitanje u Habsburškoj monarhiji«. Na kraju valja zaključiti da Šidakova zbirka rasprava predstavlja važan događaj u hrvatskoj historiografiji jer rješava neka osnovna pitanja hrvatske politike u 19. stoljeću dok druga postavlja na dnevni red u sažetom obliku i tako daje poseban impuls produbljenom i obuhvatnijem istraživanju na tom području. Zato s interesom očekujemo još dvije zbirke Šidakovih rasprava koje će se, nadajmo se, pojaviti u doglednoj budućnosti, tj. rasprave o »heretičkoj crkvi bosanskoj« i o god. 1848. u Hrvatskoj.

Mirjana Gross

¹⁵ J. Šidak, Studije, 279–80.

¹⁶ Urota Zrinsko-Frankopanska kao historiografski problem, Radovi instituta za hrvatsku povijest, 2, Zagreb 1972, 5–21; Seljačka buna g. 1573. u historiografiji, na i. mj. 5, 1973, 7–30; Problem Jurja Križanića u hrvatskoj i srpskoj literaturi, *Historijski zbornik*, XXIII–XXIV, 1970–71, 147–178; Ljudevit Gaj kao historiografski problem, Radovi IHP, 3, Zagreb 1973, 7–34.

¹⁷ J. Šidak, Studije, 398.